

УДК 341.22:349.6

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-44-52

Марина МЕДВЕДЄВА ©

доктор юридичних наук, професор
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

ЮРИСДИКЦІЙНІ ІМУНІТЕТИ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ ВІДШКОДУВАННЯ РОСІЄЮ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

У статті аналізуються засоби відшкодування росією шкоди, завданої Україні внаслідок її збройної агресії, їхні проблемні та позитивні риси, з урахуванням норм міжнародного права щодо юрисдикційних імунітетів держав та їхньої власності. Автор розглядає такі засоби в контексті юрисдикційних імунітетів росії, як адміністративні процедури, створені в Україні; судові провадження в українських та іноземних судах; рішення міжнародних судів та арбітражів; міжнародна компенсаційна комісія. У статті робиться припущення, що зміни до національного законодавства та нова судова практика різних держав поступово стають доказами існування норми звичаєвого міжнародного права, котра дозволяє обмежувати юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності у випадку спричинення шкоди під час збройних конфліктів.

Ключові слова: юрисдикційні імунітети, імунітет державної власності, агресія, міжнародне право, шкода, збройний конфлікт.

Постановка проблеми. З 2014 року між Україною та росією триває збройний конфлікт, який з 24 лютого 2022 року перейшов у гостру фазу внаслідок широкомасштабного вторгнення рф на територію нашої держави. Крім питань про засоби притягнення воєнних злочинців до індивідуальної кримінальної відповідальності, перспектив вирішення спорів між двома державами та спорів за участю фізичних і юридичних осіб у різних міжнародних судах, у вітчизняній та зарубіжній літературі активно обговорюється проблема відшкодування росією шкоди, завданої Україні внаслідок її збройної агресії. Саме в цій царині виникає найбільше фахових дискусій, адже зазначена проблема пов'язана з низкою складних та важливих із точки зору теорії й практики міжнародного права моментів, зокрема з питанням юрисдикційних імунітетів держав та їхньої власності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Тематика юрисдикційних імунітетів держав та їхньої власності, зокрема в контексті відшкодування росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії, є предметом глибоких наукових досліджень в українській та іноземній науці (наприклад, С. Ruyngaert, P. Gragl, P. Bornkamm, Ch. Giorgetti, P. Pearsall, О. Гіренко, Ю. Черняк, Б. Карнаух, О. Водянніков, М. Ключковський, О. Колісник, тощо). Разом із тим варто зазначити, що згадані дослідження не охоплюють усіх аспектів окресленої проблематики, інколи висвітлюють виключно позитивний, а інколи – виключно негативний підхід до питання позбавлення держав юрисдикційних імунітетів із метою забезпечення компенсації шкоди, спричиненої їхніми воєнними діями на території інших держав.

Метою цієї статті є аналіз засобів відшкодування росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії, їхніх проблемних та позитивних рис, із урахуванням норм міжнародного права щодо юрисдикційних імунітетів держав.

Вклад основного матеріалу. В доктрині та практиці виокремлюються різні засоби забезпечення відшкодування росією шкоди, завданої Україні внаслідок її збройної агресії, використання кожного з яких так чи інакше пов'язано з проблемою юрисдикційного імунітету держави (росії) та її власності. Спробуємо проаналізувати ці засоби, їхні проблемні та позитивні риси, а також інструменти подолання цих імунітетів. При цьому ми не будемо надавати опис теорії юрисдикційних імунітетів, а також

© М. Медведєва, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4010-4659>

ResearcherID (Publons): AAS-3062-2020

medvedieva.maryna@gmail.com

відповідних справ у національних та міжнародних судах, про що можна прочитати більш детально у фаховій літературі. Отже, виділимо такі засоби: 1) адміністративні процедури, створені в Україні; 2) судові провадження в українських та іноземних судах; 3) рішення міжнародних судів та (або) арбітражів; 4) міжнародна компенсаційна комісія.

1. В Україні зареєстровано декілька проектів законів, що стосуються механізму виплати компенсацій за моральну та матеріальну шкоду фізичним і юридичним особам державою за допомогою створення спеціальних національних фондів. Сума компенсацій може бути обмежена, проте ці законопроекти передбачають, що отримувач компенсації здійснює відступлення державі Україна права вимоги до російської федерації [1] та що наша держава сприятиме відшкодуванню шкоди потерпілим у повному обсязі державою-агресором у національних та міжнародних судах [2]. Якщо такий варіант буде реалізовано, то неодмінно виникатиме проблема подолання юрисдикційних імунітетів росії. Серед джерел забезпечення відшкодування шкоди зазначаються кошти та інше майно держави-агресора [2], а це означає, що суди можуть мати непросту справу з арештом та забезпеченням стягнення на об'єкти державної власності, захищеної імунітетом (наприклад, активи Центрального Банку росії).

2. Ініціювання судових проваджень в українських та іноземних судах – шлях до прямого конфлікту з принципом юрисдикційного імунітету держави. Адже якщо притримуватися думки, що діяння росії, вчинені під час збройного конфлікту з Україною, є актами суверенної публічної влади, то їй має гарантуватись імунітет від судових справ та виконання судових рішень, включно із заборонаю арештовувати майно, розташоване на території України чи інших держав. Слід розуміти, що санкції у формі арешту активів росії не матимуть наслідком автоматичну конфіскацію цих активів на користь відновлення України, оскільки остаточне рішення має ухвалювати суд [3]. Разом із тим, у випадку ухвалення рішення українським судом про відшкодування шкоди за рахунок арештованого майна росії, розташованого на території інших держав, можуть виникнути проблеми з виконанням цих судових рішень на тій підставі, що вони суперечать публічному порядку таких держав [4].

У вітчизняному законодавстві фактично встановлено принцип абсолютного судового імунітету іноземної держави (згідно зі ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право»), а національні суди активно його підтримували у справах за позовами про відшкодування шкоди, поданими приватними особами проти росії після початку її агресії в 2014 році, але до 24 лютого 2022 року [5, с. 61]. Після початку повномасштабного вторгнення Верховний Суд України (далі – ВСУ) ухвалив низку рішень, що змінили підхід до питання юрисдикційних імунітетів держави-агресора. Ці рішення у справах № 308/9708/19 від 14 квітня 2022 р. та № 760/17232/20-ц від 18 травня 2022 р. засвідчили, що російська федерація як відповідач не користується судовим імунітетом, оскільки її дії (збройна агресія проти іншої держави) не є реалізацією її суверенних прав [6] і не можуть визнаватись *acta jure imperii*.

3. Якщо рішення про компенсацію завданої Україні шкоди буде ухвалено, скажімо, Міжнародним Судом ООН (далі – МС ООН), наприклад, як у *Справі про збройну діяльність на території Конго* (Демократична Республіка Конго проти Уганди) 2022 р., то виникнуть декілька проблемних моментів: тривалий час розгляду справи, забезпечення виконання рішення з боку відповідача (росії), а головне, постане питання, як саме змінити думку Суду щодо юрисдикційних імунітетів, що була висловлена ним у рішенні у справі Німеччини проти Італії у 2012 році? Якщо ж приватні особи звертатимуться до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з метою отримання компенсації, то на додаток до правил про вичерпання всіх внутрішніх засобів захисту, дотримання 4-місячного терміну та забезпечення виконання рішення з боку відповідача виникає проблема переконання суддів у необхідності відходу від принципу юрисдикційних імунітетів у справах про компенсацію шкоди за вчинені міжнародні злочини. Позови інвесторів до росії у межах міжнародного комерційного арбітражу можуть залишитися незадоволеними через рішення арбітражу про відсутність у нього юрисдикції, адже значний обсяг шкоди було завдано на територіях, що не перебували під безпосередньою окупацією чи ефективним контролем відповідача в момент її спричинення [7].

4. Оскільки позови приватних осіб проти росії з вимогами компенсації завданої внаслідок агресії шкоди у національних судах можуть стати масовими і хаотичними, найбільш дієвим та ефективним інструментом у цій ситуації вбачається створення

спеціальної компенсаційної комісії, котра забезпечить швидкий розгляд позовів та уніфікований і гнучкий підхід у цьому питанні [8]. 18 травня 2022 р. Президент України підписав указ про створення робочої групи задля розробки і впровадження міжнародно-правових механізмів компенсації шкоди, заподіяної збройною агресією росії [9]. Оскільки створити таку комісію на кшталт Компенсаційної комісії ООН (Ірак-Кувейт) на підставі резолюції РБ ООН є неможливим, експерти пропонують із цією метою укласти спеціальну угоду між зацікавленими державами [10]. Задля забезпечення виплат компенсацій жертвам порушень (фізичним особам, незалежно від громадянства, юридичним особам, державам, міжнародним організаціям) пропонується створити фонд, що фінансуватиметься, у тому числі, за рахунок активів росії та пов'язаних юридичних і фізичних осіб, що заморожені державами, які підпишуть угоду про створення комісії [10]. Однією з перепон для реалізації цієї пропозиції є, знову-таки, принцип імунітету державної власності, адже конфіскація заморожених російських суверенних активів конфліктує з ним. Як зазначають експерти, «такий механізм має бути судовим, адже жодна демократична держава не погодиться на процедуру позасудової конфіскації активів, що суперечитиме конституційним принципам демократичної держави» [3]. Експерти висловлюють різні думки з приводу забезпечення роботи комісії, але в більшості випадків пропонують надати безпосередній доступ постраждалим до комісії, передбачивши в її складі спеціальний трибунал для розгляду позовів. Таким чином, спочатку приватні особи звертатимуться з позовами до трибуналу комісії, а потім їм виплачуватиметься компенсація, отримана внаслідок розгляду судових справ у різних державах щодо конфіскації заарештованих російських активів.

У літературі пропонуються різні *варіанти подолання юрисдикційних імунітетів росії*. Зокрема, на початку варто ухвалити відповідний закон України та домогтися змін національного законодавства держав-партнерів у цій сфері. Проект Закону України «Про обмеження імунітету іноземних держав та їх посадових і службових осіб від пред'явлення позовів та стягнення шкоди, завданої на території України смертю або uszkodженням здоров'я, а також шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії, тимчасової окупації території України, інших дій чи бездіяльності» передбачає позбавлення росії всіх трьох складових юрисдикційного імунітету: імунітету від розгляду справи у вітчизняних судах, виконання рішення та забезпечення позову. Проект передбачає, що фізичні і юридичні особи, органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають право звертатися до судів України з позовами проти держави-агресора з метою захисту своїх прав, свобод чи законних інтересів, порушених унаслідок збройної агресії іноземної держави, якщо така агресія була засуджена ГА ООН або Верховною Радою України, або внаслідок тимчасової окупації території України [11]. Проект закону є необхідним кроком, але проблема полягає в тому, що «таке обмеження імунітету, коли буде прийняте Верховною Радою, не матиме зворотної сили в силу прямої заборони, передбаченої Конституцією України, тобто не стосуватиметься шкоди, що вже завдана в ході агресії» [3].

Варто зазначити, що практика держав поступово змінюється в напрямі підтримки теорії функціонального (обмеженого) імунітету. Так, суди у США ухвалили низку рішень проти «держав-спонсорів тероризму» за порушення прав особи, застосовуючи виняток із імунітету відповідно до Закону про імунітет іноземних суверенних держав (Foreign Sovereign Immunities Act) [12, с. 780]. У випадку визнання росії саме такою державою жертви порушень матимуть змогу обійти її суверенний імунітет в американських судах. Практика національних судів Італії (справа *Ferrini*), Греції (справа *Distomo*), Південної Кореї (справа *Comfort Women*), Бразилії (справа *Changri-la*) [13] свідчить про обмеження юрисдикційних імунітетів держав у зв'язку з компенсацією шкоди жертвам порушень прав людини.

Які б засоби відшкодування шкоди не було обрано, потрібно працювати над аргументацією щодо подолання юрисдикційних імунітетів росії відповідно до норм діючого міжнародного права. Наразі триває дискусія, чи можуть положення двох ключових конвенцій, до яких не приєдналися ані росія, ані Україна (Європейської конвенції про імунітети держав 1972 р. [14] та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності 2004 р. [15]), зобов'язувати держави з огляду на набуття ними характеру міжнародного звичаю. Хоча ці договори містять так звані «деліктний виняток», тобто забороняють державі посилатися на свої юрисдикційні імунітети у випадку спричинення нею шкоди особі чи майну (ст. 11 Європейської конвенції та ст. 12 Конвенції ООН), однак вони не застосовуються до ситуацій,

пов'язаних зі збройними конфліктами (ст. 31 Європейської конвенції та положення офіційного коментаря до Проекту статей про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності 1991 р. [16]). У коментарі до згаданого Проекту зазначено, що стаття 12 Конвенції ООН в основному стосується випадкової смерті, тілесних ушкоджень осіб або пошкодження майна внаслідок дорожньо-транспортні пригоди та не включає моральної шкоди [16, с. 45]. Разом із тим зазначається, що сфера застосування статті 12 досить широка, щоб охоплювати також умисне фізичне ушкодження, а саме: напад і побиття, зловмисне пошкодження майна, підпал або навіть убивство, зокрема, вчинене з політичних мотивів [16, с. 45]. На перший погляд, норми зазначених договорів не можуть допомогти Україні обґрунтувати неможливість росії посилатися на її юрисдикційний імунітет у національних, іноземних та міжнародних судах. Однак не варто випускати з уваги можливість формування звичаєвої норми міжнародного права, що забезпечить застосування «деліктного винятку» до питань відшкодування шкоди, завданої під час збройного конфлікту.

Справа про юрисдикційні імунітети держави (МС ООН) стосувалася низки проваджень у судах Італії, Греції, Німеччини та Європейському суді з прав людини стосовно позовів жертв із вимогою компенсації їм шкоди, завданої діями збройних сил та інших органів державної влади Німеччини в період Другої світової війни. У рішенні 2012 року МС ООН висловив думку, що «міжнародне звичаєве право продовжує вимагати надання державі імунітету в провадженнях щодо правопорушень, нібито вчинених на території іншої країни збройними силами та іншими органами цієї держави під час збройного конфлікту» [17, п. 78]. Суд визначив, що дії німецьких збройних сил, що були предметом розгляду в італійських судах, становили собою *acta jure imperii*, незважаючи на те, що вони були протиправними [17, п. 60]. У відповідь на аргумент Італії щодо неможливості посилатися на юрисдикційний імунітет держави у виправданні порушень норм вищої сили про заборону міжнародних злочинів (вбивство, депортація, примусова праця) та захист прав людини Суд зауважив, що порушення норм *jus cogens* не впливає на норми міжнародного звичаєвого права щодо імунітету держави [17, п. 97], а також що між ними не може бути конфлікту, оскільки на відміну від імперативних норм норми про юрисдикційний імунітет є процесуальними за своїм характером [17, п. 93].

Така позиція МС ООН викликала багато критики в науці міжнародного права. Автори зазначають, що рішення Суду не врахувало «зростаючу ерозію імунітету», що супроводжується відступом від суверенітету держави та визнанням особистості як носія прав і обов'язків згідно з міжнародним правом [12, с. 778]. Науковці посилаються на окремі думки суддів МС ООН, які були незгодні із запропонованим рішенням та називали його занадто державоцентричним [18, с. 244]. Адже акти тортур, рабства, вбивства, геноциду, воєнних злочинів тощо не можуть визнаватись актами суверенної влади і повинні підпадати під виняток із принципу державного імунітету [18, с. 244-245].

Що стосується практики ЄСПЛ, то в деяких рішеннях (*Oleynikov v. Russia* та *Cudak v. Lithuania*) Суд зазначав, що положення щодо «деліктного винятку», передбаченого Європейською конвенцією та Конвенцією ООН, являють собою норми звичаєвого права, в інших (*Al-Adsana v. United Kingdom*) зауважував, що заборона грубих порушень прав людини, таких як тортури, не скасовує процедурні норми про юрисдикційний імунітет держави. І такий підхід ЄСПЛ також зазнав критики в науковій літературі. З цього приводу автори зазначають, що вважати згадані імперативні матеріальні норми про заборону порушень прав людини та процесуальні норми про юрисдикційний імунітет не дотичними – «це неприпустимо формалістичний підхід» [6, с. 16], оскільки «процесуальне правило, яке блокує доступ до засобів захисту, тим самим цілковито позбавляє матеріально-правову норму будь-якого практичного сенсу» [6, с. 16].

Що стосується спеціальної міжнародної компенсаційної комісії для України, то для того, аби забезпечити правомірність її заснування й безперешкодної роботи, зокрема обійти принцип абсолютного юрисдикційного імунітету в діючому праві України, подолати проблему відсутності зворотної сили дії майбутніх законодавчих обмежень щодо імунітетів іноземних держав та зробити більш доступною, швидкою і спрощеною процедуру судового розгляду питань, пов'язаних із конфіскацією активів росії за кордоном, у літературі пропонується такий варіант: визнати діяльність спеціальної міжнародної компенсаційної комісії для України формою самооборони, передбаченої ст. 51 Статуту ООН, та водночас підставою, що виключає протиправність діянь України

та інших держав у відповідь на міжнародно-протиправне діяння агресора, а саме – контрзаходами [3].

14 листопада 2022 р. ГА ООН ухвалила резолюцію про відшкодування російським збитків, завданих Україні, в якій йдеться про те, що росія повинна відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок збройної агресії проти України [19]. Резолюція визнає необхідність створення у співпраці з Україною міжнародного механізму для відшкодування збитків, втрат або шкоди, що є наслідком міжнародно-протиправних дій російської федерації в Україні або проти України [19]. Таким чином, згадана резолюція може стати відправною точкою для зміни позицій різних держав у напрямі законодавчого обмеження імунітету власності держави-агресора, розташованої на їхній території, з метою забезпечення швидкості та спрощеної процедури доступу жертв порушень до судів, конфіскації цієї власності внаслідок рішень судів та спрямування отриманих коштів на користь названого вище фонду. Крім того, Україна очікує на позитивне вирішення питання законної конфіскації заморожених активів росії у межах Європейського Союзу.

Нова практика національних судів та зміни до національного законодавства можуть розпочати процес формування нової звичаєвої норми, котра буде гарантувати виняток із принципу юрисдикційного імунітету держави, що порушила імперативні норми міжнародного права. Більше того, в сучасному міжнародному праві укорінюється тенденція щодо неможливості посилення на імунітет вищих посадових осіб від кримінальної юрисдикції іноземних національних та міжнародних судів за скоєні ними міжнародні злочини. Достатньо пригадати ст. 27(2) Римського статуту Міжнародного кримінального суду та ст. 7 Проекту статей Комісії міжнародного права ООН щодо імунітету вищих посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції. Таку практику варто розповсюдити також і на питання юрисдикційних імунітетів держав у випадку необхідності компенсації шкоди, спричиненої внаслідок вчинення міжнародних правопорушень.

Нинішня ситуація з відшкодуванням шкоди українській стороні в контексті правил про юрисдикційний імунітет росії відрізняється від схожих випадків, що траплялися в історії міжнародних відносин. На нашу думку, рішення МС ООН у справі щодо юрисдикційного імунітету 2012 р. можна вважати політично вмотивованим, адже у випадку застосування Судом «деліктного винятку» воно б відкрило «скриньку Пандори». На час порушення цієї справи у 2008 р. Німеччина вже сплатила Італії певну суму репарацій на підставі міжнародного договору [6, с. 17], а німецьке суспільство активно засуджує політику нацизму. В нашій ситуації жодних компенсацій сплачено не було, а російське суспільство в більшості випадків підтримує війну, розв'язану путіним, та жадає знищення українців. Підтримуючи рішення МС ООН у справі 2012 р., деякі автори вважають, що згадані вище рішення ВСУ є «радіше перешкодою, аніж інструментом для справедливого відшкодування численним жертвам агресії проти України» [20]. Дозволимо собі не погодитись із такою позицією. Справді, МС ООН зазначив, що міжнародне право не містить норму, що вимагала б виплати повної компенсації кожній окремій жертві [17, п. 94], проте не варто забувати про положення ст. 91 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1977 р. щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Ця норма встановлює, що сторона, яка перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодувати завдані збитки, якщо для цього є підстави [21]. У будь-якому разі загроза масових позовів проти держави, що розпочала агресивну війну, з вимогами про компенсацію моральної та матеріальної шкоди могла б стати потужним стримуючим фактором для такої держави.

Висновки. На нашу думку, задля ефективного вирішення означених в цьому дослідженні проблем можна застосувати такі засоби: 1) ухвалити відповідні закони задля забезпечення відшкодування шкоди потерпілим у межах національних адміністративних процедур (за допомогою українських державних фондів) із подальшим висуненням росії вимог покрити відповідні витрати держави; 2) запроваджувати в законодавстві України обмеження юрисдикційних імунітетів іноземних держав у випадку завдання ними шкоди фізичним, юридичним особам, державі, зокрема внаслідок агресії, при цьому дипломатичними каналами домагатися запровадження аналогічних норм у праві інших країн (у тому числі аби виключити неможливість виконання рішень українських судів на підставі суперечності публічному порядку); 3) сприяти заснуванню спеціальної компенсаційної комісії на підставі міжнародного

договору, у діяльності якої також можна зафіксувати принцип обмеженого юрисдикційного імунітету для держави, що вчинила збройну агресію проти іншої суверенної держави, закріпити «деліктний виняток» для полегшення судової процедури конфіскації заарештованих російських активів в Україні та за кордоном із метою наповнення спеціального фонду з компенсації жертвам російських злочинів. У жодному разі не слід наповнювати цей фонд коштами, отриманими від прибутку з продажів російської нафти чи газу, як це було дозволено для здійснення виплат заявникам у межах роботи Компенсаційної комісії ООН (Ірак-Кувейт), оскільки світ повинен назавжди позбавитися залежності від російських енергоресурсів, що були використані агресором як зброя. Під російськими активами ми маємо на увазі майно держави росія та осіб, які були причетні до планування та здійснення агресії, починаючи з 2014 року. В ідеалі до таких активів варто було б зарахувати майно інших держав та осіб-громадян таких держав, що активно допомагали російській федерації у розв'язуванні кривавої війни проти України, за умови доведення їхньої причетності до цього злочину. Якщо ж наявних активів, розташованих на території України та інших держав, виявиться недостатньо для відшкодування всієї завданої агресією шкоди, у міжнародному договорі варто також прописати механізм стягнення з росії репарацій, як це було зроблено після обох світових воєн, але такі репарації слід передбачити на користь України як держави та на користь постраждалих фізичних і юридичних осіб [22]. У цьому випадку питання юрисдикційних імунітетів держав поставати взагалі не буде. Для надання легітимності процесу варто укласти такий договір під егідою ГА ООН.

Звісно, ніхто не може позбавити фізичних та юридичних осіб, яким було спричинено шкоду під час війни, права на доступ до національного чи іноземного суду для забезпечення відшкодування такої шкоди. Проте після створення спеціальної компенсаційної комісії для України, можливо, варто провести просвітницьку кампанію з поясненням переваг саме такого механізму компенсації шкоди жертвам агресії росії та недоцільності ініціювання значної кількості одноманітних справ в індивідуальному порядку, що може призвести до проблеми «пошуку зручного суду», множинних проваджень та винесення суперечливих рішень. Доцільно відмовитися від подання міждержавного позову чи індивідуальних скарг проти росії до міжнародних судів через причини, перераховані вище, однак слід активно використовувати аргументи, висловлені в міжнародних судових провадженнях, у тому числі в окремих думках суддів МС ООН та ЄСПЛ, на користь обмеженого юрисдикційного імунітету.

Сучасне міжнародне право передбачає незворотність відповідальності для держави, що вчинила міжнародно-протиправне діяння, та зобов'язує державу-деліквента припинити його та забезпечити відшкодування завданої унаслідок такого діяння шкоди. Україна реалізовує своє право на індивідуальну самооборону, інші держави долучаються до військової чи юридичної допомоги в межах реалізації права на колективну самооборону, захищаючи спільні цінності, які нівелює росія. Такі аргументи мають переважати будь-які спроби «поставити хрест» на ініціативах зі створення спеціальної компенсаційної комісії для України. Зміни до національного законодавства та нова судова практика різних держав, можливо, зараз стають доказом існування норми звичаєвого міжнародного права, котра дозволяє обмежувати юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності у випадку спричинення шкоди під час збройних конфліктів. У будь-якому разі порушення імперативних норм, вчинення найбільш тяжких міжнародних злочинів, грубе порушення фундаментальних прав людини не повинні вважатись актами суверенної влади, натомість необхідність відшкодування шкоди, завданої внаслідок таких протиправних дій, має стати правомірним винятком із принципу забезпечення юрисдикційного імунітету держави. На нашу думку, перераховані вище комплексні заходи стануть ефективним засобом компенсації шкоди, спричиненої внаслідок розв'язаної росією несправедливої війни, перевиховання агресивно налаштованого російського суспільства, а також вагомим інструментом попередження подібної агресії в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації : проект Закону України. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248275>.

2. Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської

- Федерації : проект Закону України. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1306069>.
3. Водяніков О. Агресивні імунітети і імунний агресор: між законодавцем і суддею. *LB.ua: Дорослий погляд на світ*. 26 серпня 2022 р. URL : https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/527485_agresivni_imuniteti_i_imunniy.html.
4. Маршук Ю. Способи відшкодування шкоди заподіяної внаслідок збройної агресії росії. 15 вересня 2022 р. URL : <https://dominanta-law.com/sposoby-vidshkoduvannya-shkody-zapodiyanoi-vnaslidok-zbroynoyi-ahresiyi-rosiyi>.
5. Черняк Ю. Питання юрисдикційного імунітету у практиці Верховного Суду (на прикладі цивільних позовів до Російської Федерації про відшкодування шкоди). *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 3. С. 60-66.
6. Karnaukh B. Territorial Tort Exception? The Ukrainian Supreme Court Held that the Russian Federation Could Not Plead Immunity with regard to Tort Claims Brought by the Victims of the Russia-Ukraine War. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 3, №. 15. P. 165-177. URL : <https://ajee-journal.com/territorial-tort-exception-the-ukrainian-supreme-court-held-that-the-russian-federation-could-not-plead-immunity-with-regard-to-tort-claims-brought-by-the-victims-of-the-russia-ukraine-war>.
7. Марченко О. Агресор з підірваним імунітетом: як суди спрямовують гроші Росії на компенсацію втрат від війни. *Українська правда*. 8 червня 2022 р. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/8/7140806/>.
8. Vodiannikov O. Compensation Mechanism for Ukraine: An Option for Multilateral Action. *OpinioJuris*. 13 May 2022. URL : <https://opiniojuris.org/2022/05/13/compensation-mechanism-for-ukraine-an-option-for-multilateral-action/>.
9. Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Указ Президента України №346/2022 від 18 травня 2022 р. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3462022-42577>.
10. Giorgetti Ch., Kliuchkovsky, Pearsall P. Створення міжнародної спеціальної комісії для України. *Just Security*. 20 May 2022. URL : <https://www.justsecurity.org/81862/launching-an-international-claims-commission-for-ukraine-ua/>.
11. Про обмеження імунітету іноземних держав та їх посадових і службових осіб від пред'явлення позовів та стягнення шкоди завданої на території України смертю або ушкодженням здоров'я, а також шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії, тимчасової окупації території України, інших дій чи бездіяльності : проект Закону України. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1407689>.
12. Bornkamm P. State Immunity Against Claims Arising from War Crimes: The Judgment of the International Court of Justice in Jurisdictional Immunities of the State. *German Law Journal*. 2012. Vol. 13, № 6. P. 773-782.
13. Гришко В. Відшкодування шкоди за порушення прав людини та державний імунітет: чи зможуть українські суди судити росію? URL : <https://dejure.foundation/tpost/vmnoy46hu1-vdshkoduvannya-shkodi-za-porushennya-pra>.
14. European Convention on State Immunity, 1972. URL : <https://rm.coe.int/16800730b1>.
15. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2004. URL : https://treaties.un.org/doc/source/recenttexts/english_3_13.pdf.
16. Draft articles on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, with commentaries, 1991. URL : https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/4_1_1991.pdf.
17. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening). Judgment of the International Court of Justice of 3 February 2012. URL : <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-00-EN.pdf>.
18. Gragl P. Jurisdictional Immunities of the State in International Law. *The Oxford Handbook of Jurisdiction in International Law*. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 228-249.
19. General Assembly adopts resolution on Russian reparations for Ukraine. UN News. 14 November 2022. URL : <https://news.un.org/en/story/2022/11/1130587>.
20. Badanova I. Jurisdictional Immunities v Grave Crimes: Reflections on New Developments from Ukraine. *EJIL: Talk!* 8 September 2022. URL : <https://www.ejiltalk.org/jurisdictional-immunities-v-grave-crimes-reflections-on-new-developments-from-ukraine/>.
21. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, 1977. URL : https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf.
22. Blank L. War Reparations for Ukraine: Key Issues. *Just Security*. 2 May 2022. URL : <https://www.justsecurity.org/81341/war-reparations-for-ukraine-key-issues/>.

Надійшла до редакції 16.01.2023

References

1. Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehoriï obiektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh diï, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh viiskovoiu ahresiïeu Rosiiskoi Federatsii [On compensation for damage and destruction of certain categories of real estate objects as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the military aggression of the

Russian Federation] : proekt Zakonu Ukrainy. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248275>. [in Ukr.].

2. Pro vidshkoduvannia shkody zavdanoi poterpilomu vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [On compensation for damage caused to the victim as a result of the armed aggression of the Russian Federation] : proekt Zakonu Ukrainy. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1306069>. [in Ukr.].

3. Vodiannikov, O. Ahresyvni imunitety i imunnyi ahresor: mizh zakonodavtsem i suddeiu [Aggressive immunities and the immune aggressor: between the legislator and the judge]. *LB.ua: Doroslyi pohliad na svit*. 26 serpnia 2022 r. URL : https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/527485_agresivni_imuniteti_i_imunnyi.html. [in Ukr.].

4. Marshuk, Yu. Sposoby vidshkoduvannia shkody zapodiiano vnaslidok zbroinoi ahresii rosii [Ways of compensation for damage caused as a result of russia's armed aggression]. 15 veresnia 2022 r. URL: <https://dominanta-law.com/sposoby-vidshkoduvannya-shkody-zapodiyanoi-vnaslidok-zbroynoyi-ahresiyi-rosiyi>. [in Ukr.].

5. Cherniak, Yu. (2022) Pytannia yurysdyktsiinoho imunitetu u praktytsi Verkhovnoho Sudu (na prykladi tsyvilnykh pozoviv do Rosiiskoi Federatsii pro vidshkoduvannia shkody) [The issue of jurisdictional immunity in the practice of the Supreme Court (on the example of civil lawsuits against the Russian Federation for compensation of damage)]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*. №3. pp. 60-66. [in Ukr.].

6. Karnaukh, B. Territorial Tort Exception? The Ukrainian Supreme Court Held that the Russian Federation Could Not Plead Immunity with regard to Tort Claims Brought by the Victims of the Russia-Ukraine War. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 3, № 15. P. 165-177. URL: <https://ajee-journal.com/territorial-tort-exception-the-ukrainian-supreme-court-held-that-the-russian-federation-could-not-plead-immunity-with-regard-to-tort-claims-brought-by-the-victims-of-the-russia-ukraine-war>.

7. Marchenko, O. Ahresor z pidirvanym imunitetom: yak sudy spriamovuiut hroshi Rosii na kompensatsiiu vtrat vid viiny [An aggressor with compromised immunity: how courts direct money to Russia to compensate for war losses]. *Ukrainska pravda*. 8 chervnia 2022 r. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/8/7140806/>. [in Ukr.].

8. Vodiannikov, O. Compensation Mechanism for Ukraine: An Option for Multilateral Action. *OpinioJuris*. 13 May 2022. URL: <https://opiniojuris.org/2022/05/13/compensation-mechanism-for-ukraine-an-option-for-multilateral-action/>.

9. Pro robochu hrupu z rozrobky ta vprovadzhenia mizhnarodno-pravovykh mekhanizmiv vidshkoduvannia shkody, zavdanoi Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [About the working group on the development and implementation of international legal mechanisms for compensation for damage caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation] : Ukaz Prezydenta Ukrainy №346/2022 vid 18 travnia 2022 r. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3462022-42577>. [in Ukr.].

10. Giorgetti, Ch., Kliuchkovsky, Pearsall, P. Ctvorennia mizhnarodnoi spetsialnoi komisii dlia Ukrainy [Creation of an international special commission for Ukraine]. *Just Security*. 20 May 2022. URL: <https://www.justsecurity.org/81862/launching-an-international-claims-commission-for-ukraine-ua/>. [in Ukr.].

11. Pro obmezhenia imunitetu inozemnykh derzhav ta yikh posadovykh i sluzhbovykh osib vid prediavlennia pozoviv ta stiahnennia shkody zavdanoi na terytorii Ukrainy smertiu abo ushkodzhenniam zdorovia, a takozh shkody, zavdanoi mainu vnaslidok zbroinoi ahresii, tymchasovoii okupatsii terytorii Ukrainy, inshykh dii chy bezdiialnosti [On limiting the immunity of foreign states and their officials and employees from filing lawsuits and recovering damage caused on the territory of Ukraine by death or injury to health, as well as damage caused to property as a result of armed aggression, temporary occupation of the territory of Ukraine, other actions or inaction] : proekt Zakonu Ukrainy URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1407689>. [in Ukr.].

12. Bornkamm, P. (2012) State Immunity Against Claims Arising from War Crimes: The Judgment of the International Court of Justice in Jurisdictional Immunities of the State. *German Law Journal*. Vol. 13, № 6. R. 773-782.

13. Hryshko, V. Vidshkoduvannia shkody za porushennia prav liudyny ta derzhavnyi imunitet: chy zmozhut ukrainski sudy sudyty rosiiu? [Compensation for human rights violations and state immunity: will Ukrainian courts be able to judge Russia?]. 31 travnia 2022 r. URL: <https://dejure.foundation/tpost/vmnoy46hu1-vdshkoduvannya-shkodi-za-porushennya-pra>. [in Ukr.].

14. European Convention on State Immunity, 1972. URL: <https://rm.coe.int/16800730b1>.

15. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2004. URL: https://treaties.un.org/doc/source/recenttexts/english_3_13.pdf.

16. Draft articles on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, with commentaries, 1991. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/4_1_1991.pdf.

17. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening). Judgment of the International Court of Justice of 3 February 2012. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-00-EN.pdf>.

18. Gragl, P. (2019) Jurisdictional Immunities of the State in International Law. *The Oxford Handbook of Jurisdiction in International Law*. Oxford: Oxford University Press. P. 228-249.

19. General Assembly adopts resolution on Russian reparations for Ukraine. *UN News*. 14 November 2022. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/11/1130587>.

20. Badanova, I. Jurisdictional Immunities v Grave Crimes: Reflections on New Developments from Ukraine. *EJIL: Talk!* 8 September 2022. URL: <https://www.ejiltalk.org/jurisdictional-immunities-v-grave-crimes-reflections-on-new-developments-from-ukraine/>.

21. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, 1977. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf.

22. Blank, L. War Reparations for Ukraine: Key Issues. *Just Security*. 2 May 2022. URL: <https://www.justsecurity.org/81341/war-reparations-for-ukraine-key-issues/>.

ABSTRACT

Maryna Medvedieva. Jurisdictional immunities of states in the context of compensation paid by russia for the damage caused in Ukraine as a result of its armed aggression. The article analyzes the means of compensation by russia for the damage caused in Ukraine as a result of its armed aggression, their problematic and positive features, taking into account the norms of international law regarding the jurisdictional immunities of states and their property. The author considers such means in the context of jurisdictional immunities of russia, as administrative procedures created in Ukraine (with the help of Ukrainian state funds); legal proceedings in Ukrainian and foreign courts; decisions of international courts and arbitral tribunals; international compensation commission. The author offers various options for overcoming russia's jurisdictional immunities.

The author makes an analysis of the problem referring to national and foreign national legislation, international conventions, decisions of Ukrainian and foreign courts as well as the judgments of international courts such as the International Court of Justice and the European Court of Human Rights.

The article concludes that it is of paramount importance to introduce into the legislation of Ukraine restrictions on the jurisdictional immunities of foreign countries if they cause damage to individuals, legal entities, the state, in particular as a result of aggression, and at the same time, through diplomatic channels, to seek the introduction of similar norms into the law of other countries. The author upholds the idea to set up a special compensation commission on the basis of an international treaty, where a 'tort exception' must be ensured.

The article assumes that changes to national legislation and new judicial practice of various states gradually become proof of the existence of a norm of customary international law, which allows limiting the jurisdictional immunities of states and their property in the event of harm caused during armed conflicts.

Keywords: *jurisdictional immunities, immunity of state property, aggression, international law, damage, armed conflict.*

УДК 343.9

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-52-59

Ігор МЕДИЦЬКИЙ[©]

доктор юридичних наук, доцент

(Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна)

КРИМІНОЛОГІЧНА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ (ВТРАТ) ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Дослідження має на меті визначення обсягу наслідків (втрат) України від збройної агресії. Напрями виявлення запропоновано об'єднати у гуманітарний, економічний, військовий, правоохоронний, природоохоронний і культурно-релігійний. Соціально-гуманітарні та економічні наслідки (втрати) деталізовано за рахунок зменшення життєвого потенціалу України, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та біженців, прогнозованого зменшення ВВП, втрат у соціальному та продуктивному секторах та ін.; еколого-природоохоронні наслідки (втрати) розкрито за рахунок шкоди природно-заповідному фонду та іншим природоохоронним

© І. Медичкий, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6720-6658>

ibm78@ukr.net